

Kulturorgan
SKADINAUJO

03/05 PANSKANDINAVISK
TIDSSKRIFT

**"Jeg kjenner min skjebne.
En gang vil erindringen om
noe uhyre knyttes til mitt
navn - om en krise, som det
aldri fantes makin til på
jorden, om den dypeste sam-
vittighets-kollisjon, om en
avgjørelse, fremsverget mot
alt som til da var blitt trodd,
krevd, helliget. Jeg er intet
menneske, jeg er dynamitt."**

-- FW Nietzsche, *Ecce Homo.*

REDAKSJONELT: Som lovet kommer vi med et siste nummer av bladet før vi gir oss hen til jól og den tradisjonalistiske feiringen med lys, øl og mat og duftende einer i gangen. Selv et hastverksnummer som dette viser seg å bli veldig bra, og jeg tror vi alle kan kose oss i romjula med bladet trygt i hendene. Du skal nok ikke se bort i fra at så snart som mulig dukker det opp et KOS eller Aftenland til i posten din. Til den tid, Godh Jóll - J. Øvrehus

REDAKSJON

Vegard Chapman
(vegard.chapman@kultorg.no)
Jarle Øvrehus
(jarle.ovrehus@kultorg.no)

ADRESSE

KulturOrgan Skadinajø
Pb. 20
0313 Oslo
Norge

E-POST

stab@kultorg.com
stab@kultorg.dk
stab@kultorg.no
stab@kultorg.se

VERDENSVEVN

www.kultorg.com
www.kultorg.dk
www.kultorg.no
www.kultorg.se

TELEFON

Redaksjon/Norge:
(+47) 980 91 617

Danmark:
(+45) 302 56 250

ANDRE KONTAKTER

Foreningen KOS
Mailbox 10103
Postboks 2175
1017 København K
Danmark

ABONNEMENT

100 NOK, SEK, DKK

ISSN: 1502-8070. - ©
KulturOrgan Skadinajø, Oslo
2005. - Det er forbudt å kopiere
materiale fra denne publikasjonen
med henhold til åndsverksloven.

Unntak kan kun forekomme
etter avtale med den enkelte
tekstforfatter eller Kult.Org. Skadi-
najø. - Vi bruker APA (American
Psychological Association)
referansesstil i egenprodusert
materiale. - Forside: Menelaus.
Baksidé: Såmann.

4 Kappen Illhugin

Trad., Magnus Brostrup Landstad, Vegard Chapman

8 Toppfågeljakt

Fredrik Nilssen

11 Han Tore smed og haugefolket

Trad., tilrettelagt av Kjell Brevik

13 Omtaler

Kjell Brevik, Vegard Chapman

16 Matthias skytters historier

P. Chr. Asbjørnsen

20 Sunnan, tunglam, sternōn : del II

Anton Scherer, Jørgen Exenberger, Jarle Øvrehus

25 Alvheim og Alvelogen

Emil Birkeli

Kappen Illhugin

Trad., Magnus Brostrup Landstad, Vegard Chapman

Vi i KultOrgredaksjonen har i lang tid, ja helt fra dagene tidsskriftet først ble til, hatt planer om å reproduksjonere noen av våre gamle folkeviser, især de samlet av Magnus Brostrup Landstad tidlig på 1800-tallet. Mens man i Sverige og Danmark allerede har nedtegninger og samlinger av viser fra middelalderen var det først Landstad som for alvor satte i gang samlingen her i Norge. Det var vel i forbindelse med hans arbeid som prest i Telemark (distrikt i Sør-Norge) at han kom i kontakt med visene for første gang. Jeg er ikke sikker på om det er hans beskrivelser om Telemark som et antikvarisk avlukke i Norge, eller om det var andre før ham som avslørte dette, men dette har dessverre ført til at innsamling av folkeminne i stor grad har vært koncentrert i dette området på bekostning av landets andre distrikter. Dette bedret seg heldigvis med tiden, men det er liten tvil om at mye har gått tapt på grunn av dette. I tidligere artikler i bladet vårt har vi sett på noen danske eventyr og deres opphav i norrøn mytologi og sagatradisjon. Landstad har vist oss at det samme er tilfallet med flere av folkevisene nedtegnet her i Norge. Tilfellet er utvilsomt det samme i Sverige og Danmark. Hvis vi regner med at sagaene ble nedskrevet på 11-13-tallet så vil det bety at store deler av innholdet har overlevd om lag 700 år på folkemunne før de nok en gang ble nedtegnet, om enn i en annen språkdrakt og denne gangen som

sanger. I første omgang vil vi se nærmere på Landstads nedtegninger, for så å bevege oss mot Sverige og Danmark. Hvis man så klarer å etablere en motivmodell kan man også forsøke å gjenfinne denne andre steder. Når det er sagt, så er faktisk noe av dette allerede gjort. *Kappen Illhugin* har typenummer tsb (Types of Scandinavian Ballades) e140. Jeg fant ingen andre viser med dette nummeret i Norge (etter kun en overfladisk sjekk), men jeg antar at man vil finne det igjen andre steder i Skandinavia. Dessverre ser det ikke ut til at Landstad skrev ned melodien til denne visen, i hvert fall ikke i min kilde. Hvis jeg kommer over den skal jeg trykke den ved en senere anledning.

Landstad, M[agnus] B[rostrup] (1968). *Norske Folkeviser / Samlede og udg. af M.B. Landstad.* - Oslo : Norsk folkeminnelag : Universitetsforl. - 867 s.

II. Kappen Illhugin.¹

1. Líti var hon Hellelítí,
vart burte ei jólenott,
deð var den gamle gyvre-mo'ri
hon stal hennar burt sá skjótt.

2. Kongin legge langskipið
og mange hestar skór,
sume leitar með langskipið
og sume pá öyðeskógr.
3. Kongin leitar² pá langskipið
eino jonsok-nott,³
han fekk inki varmen kveikje⁴
fer hnjoskið deð var rátt.
4. Deð eine var hnjoskið, deð are var
tundrið⁵
deð trea var flinti den har'e,
deð fjór'e var báðe jönn og stál,
som sille fer varmen ráðe.
5. Kongin leitar pá langskipið
jonsok-notti den dýre,
dá vart han vari hjartar ellen⁶
up under helleren lýse.
6. Og deð var danske kongin
rópar han ivir sjá :
den som vil hente att' Hellelítí
han skal vist henna fá !
7. Alle lúta hatto neð
og ingin sá tore svára,
bere han unge kappen Illhugin
han tottest 'ki til at spara.
8. Og deð var unge kappen Illhugin
svaraðe han derpá:
eg skal hente att' Hellelítí
má eg vist henna fá.
9. Förðe han af seg sit riddareklæði
drog pá ein fillutte flangi:
denni tikist meg goð nok vera
i trollehendar at gange.
10. Og deð var unge kappen Illhugin
klive han bergi blá,
- atte stoð alle kongins menn
og undrast dei uppá.
11. Og deð var unge kappen Illhugin
klive han bergi slétté,
atte stoð alle kongins menn
og mange af dei han grótte.⁷
12. Deð var unge kappen Illhugin
keme sá seint um kvelli,
der site den gamle gyvre-mo'ri
og rótar með nasan i elli.
13. Site den gamle gyvre-mo'ri
og rótar með nasan i elli:
hot er deð fer eit kogabánn⁸
som kogar sá seint um kvelli.
14. Den som kallar meg eit kogabánn
den vil etter vándum leite,
men kalle meg unge kappen Illhugin
sá lyster denni gáten heite.
15. Eg er komin i bergið in
eg late mmit mal framföre,
eg sill' hente bjartan ellen
fer Herbjönn her suð pá gröði.⁹
16. Du fer inki bjartan ellen
under min helleren út
far du seie¹⁰ meg sanningin
af allom dinom tru.¹¹
17. Áren din er i hynno breið,
du skipar át ivir 'an elli,
deð sver eg eiðen af minom tru
han finst der 'ki slik i bergi.
18. Nasan hev du som nautefjósíð¹²
enna¹³ heve du bratt,
deð sver eg eiðen af minom tru
kvort órið sá seie eg satt.¹⁴

19. Nasan dine er som nautefjósið
kjæften som bikkjetryne,
mine augo er skarpe i haus
dine som fuði pá svine.

20. Deð höyrer eg pá drengin den
at han er hugað pá möy,
i nott má du henna sova hjá
imorgo sá skal du döy.

21. Til svarað hon Hellelítí
up i sengi hon lág:
deð er sá Itíð at hugleggje
bere ei einaste nott.

22. Deð var árle um morgun,
dugin den grýr umkring,
dá kom den gamle gyvre-móri
með kvasse soxi si.

23. Hon treiv uti hans gule lokk
og rykkjer en fram pá golv,
deð totte unge kappen Illhugin
alt deð i augo lög.¹⁵

24. Deð var den gamle gyvre-móri
vart hon sá full af grái,¹⁶
hon kastar en up i sengi atte :
rekist no deran báðe!

25. Sette hon luren fer blóðga munni
blés hon deri með vreiðe,
deð höyrðe hennars systar sjau
nord under Lýseheiði.

26. Hon sette luren fer blóðga munni
blés hon deri með vreiðe,
deð höyrðest til Jorun Joklekápa
lengst nord under heiði.

27. Deð var unge kappen Illhugin
han ság seg át ivir fjórð,
der ság han Jorun Joklekápa

i sterke jönnbáten hon rór.

28. Deð var ungi kappen Illhugin
han vart i hugin sá vreið :
eg helsar deg Jorun Joklekápa
du geve 'kon drenginne fred!

29. Deð var unge kappen Illhugin
han tok til tútarhonn,
sekte han neð henna Jorun Joklekápa
með alle sine bónn.¹⁷

30. Sette han luren fer bloðga munni
blés han i sá hátt,
sekte han neð Jorund Joklekápa
herút pá hafsons bott.

31. Der kom stúk¹⁸ i aurum halli
stúkar og mykin bresti,¹⁹
der komu hennars systar sjau
alle með ringskódde hestar.²⁰

32. Og deð var unge kappen Illhugin
springe han bergi umkring,
hoggi han hennars systar sjau
at de lág alle i ein ring.

33. Sá hoggi han til den gamle gyvre-
móri
at sverðið stoð alt til navle,²¹
meste stoð hennars yngste son
han torðe slet inki tala.

34. Og deð var unge kappen Illhugin
var bere hell are drengir,
no má han sova með Hellelítí
báðe vel og lengi.

Noter

1. kappi, Kæmpe. illhugin (udtalt iddhujen) af illr, ond, og hug, Sind, altsaa den Ildesindede. Dette Kvæde er meddelt af Bendik Aanundsen Fedland af Skafsa; hos Andre har jeg blot fundet Brud-stykker, der ere benyttede ved Redactionen. I de danske og svenske Samlinger findes ingen Variant.

2. Var, lág pá -.

3. St. Hans Nat (for Jonsvoku-nott).

4. kveikje varmen, tænde Ild.

5. tundr, et eget Slags haard Fyrsvamp.

6. Den klart skinnende Ild, af bjart og eld. Det udtales ogsaa hjartans. d assimileres i Udtalen med det foregaaende 1, især near der følger en Vokal efter. Jeg har troet at bøde respectere denne Udtale og skrevet elli for eldi, molli for moldi o. s. v.

7. gröta, faa til at græde. Foretagendet syntes hans Stalbrödre saa farligt, at de græd ved at betragte hans Klavren i Klipperne.

8. Dette Ord skulde efter Visekvæderens Mening betyde nysgerrig Barn, og han forklarede koga eller kága med: kige, skotte. Jeg veed for Resten ingen Oplysning at give om det. (Saml. koka, kludre, arbeide seenet uden Fremgang). Saml. ogsaa Arvidsons svenske Saml. I, 123, hvor lignende Oprin og Spørgsmaal forekom-mer, og hvor det hedder:

*Hvadan est du kakebarn
medan du kommer sá serla?*

*Antingen vil du elden tiggja
eller, herberg om kvelle.*

*Kalla meg intet kakebarn
jag vil intet sá heta,
hvem som meg kallar kakebarn
skal ei efter olyckan leta.*

9. Han fremstiller sig nok her som Sen-debud fra et andet Bergetrold. Efter Andre foregiver han at skulle hente „bjartar ellen

fer kongin pá Grette”.

10. seie for segir, siger.

11. Han skulde sige hende tre Sandheder, eller som andre udtrykke sig, tre Brödre.

12. Troldenes Næser sammenlignes i disse Viser ofte med Nautefjöset. Deels var vel forдум som nu Fjaset det største – i al Fald det længste Huus paa Bondens Gaard, deels skal vel Hensynet til Ureenigheden gjøre Sammenligningen slaaende.

13. enna, Panden.

14. satt for sant.

15. En, som det synes, forkvaklet Sætning. Meningen er formodentlig at han desuagtet log hende lige i Öinene. Jeg har ikke havt An-ledning til ved Sammenligning med andre Meddelelser at berigtige denne tvilsomme Læsemaade.

16. gráé, Ondskab.

17. Varieres saaledes:

*han bles ded venast han kunnað
sá aukte han neð Jorund Joklekápa
með alle sine ungar,*

18. stúk, Stöl.

19. brestr, Knald, Bragen.

20. Man skal i gamle Dage have brugt Hesteskø, der dannede en sammenbøiet Ring (Thellem.); deraf det ofte forekommende Udtryk at ringsko.

21. Vár. Han tók den gamle gyvre-móri – og gjørðe af nokre krakor. Her synes i denne Vise at være hentydet til de gamle Gudesagn. Ved den gamle Gyvremoder kunde man tænke paa Angerboða, der var Moder til Fenrisulven, Jörmungand og Hel. Jorund Joklekápa minder om Jörmundgand, eller Midgardsormen, der ogsaa nedsænkedes i Verdenshavet. Gyvremoderens yngste Søn, der ikke turde forsvare hende (V. 33) kunde være Fenrisulven, der ikke turde kny for kappen Illhúgin, som – hvis han ikke er Thor selv, dog er dannet efter hans Billedet.

Toppfågeljakt i Norrland

Av Fredrik Nilsson

Det var en iskall januari lördag när jag samt min kamrat klev upp tidigt, med morgontrötta ögon konstaterade jag att vinterns kyla hade slagit till igen. -15c Kunde jag avläsa på termometern. Vi hade bestämt oss dagarna före att åka ut med skidor för att jaga "toppfågel", dvs skogshönsfågel som under vintertid sitter högt upp i grantoppar och björkträd där de äter av trädens skott. Normalt bedrivs denna jakt med skidor samt kulvapen.

Efter en stunds bilfärd möter jag upp med min jaktkamrat i hans hem, vi ska nämligen jaga på hans jaktmarker idag. Skogen vi ska och brukar jaga i är väldigt rikt på vilt, vilket vi även konstaterar senare under dagen då spår av älg, ren, rådjur, skogsfågel dyker upp då och då på

vårان färd.

Vi spände fast skidorna, krängde på oss ryggsäckarna och tog geväret på ryggen. Nu var det dags att ge sig av. In i skogen med solen i ryggen snirklade vi oss framåt. Hela förmiddagen så skidrade vi djupare och djupare in i vildmarken. Man har ju blicken riktat oftast mot trätopparna framför sig, tillslut blir man nästan paranoid av att grenar och snöklippar liknar fåglar. Ja, dom spelar en verkligen ett spratt. Men med en behändig kikare så kan man snabbt konstatera hur lurad man blivit.

När vi vid lunchtid kommit fram till jaktområdet gräns, dessutom ett kalhygge så bestämmer vi oss för att äta lunch. Min matsäck bestod av enrirsrökt korv, vitt bröd samt kaffe. Efter mycket besvärs fär vi

upp en liten eld som senare ger oss den glöd vi behöver för denna enkla anrättning. Martin (min kamrat) tar ut färdriktning hemåt, han är mycket bekant med området så några navigationsproblem uppstår inte. Jag tror inte ens vi kikade på kompassen en enda gång.

Åter blir det dags att spänna fast träskidorna, mina har jag ärvt efter min morfar. De är daterade till 1942, fungerar lika bra idag. Då och då får man tjära in undersidan. Breda skidor är ett måste så man får bärings i snön. Vi har haft ett år med lite snö, runt 40cm skulle jag tro det var då. Efter vi skidrat ett tag så signalerar Martin att han sett en fågel i ett träd. Avståndet är cirka 300-350 meter. Med kikarens hjälp ser vi att det är en Orrtupp som sitter i en grantopp.

Den är ganska ihopkurad i kylan och verkar inte ha upptäckt oss. Vi tar av oss skidorna och ryggsäckarna, i ett försök att smyga och närmare in på fågeln. Terrängen mellan oss och fågeln är väldigt stenig och buskage(sly) har tagit marken i sitt grepp.

Vi börjar

smyga, kravla framåt. Men fågeln anar oråd och flyger från sin topp. Men vi fortsätter att kravla framåt sakta, i hopp att den kanske "slagit ner" inom synhåll längre in i skogen. Men när vi närmar oss trädet den satt i så hör vi två andra

Orrar flyga upp från ett buskage nära intill och dom tar också av inåt skogen. Långt, långt bort från oss.

Attans, men så är ju jakt. Väldigt spännande och rogovande!

Han Tore Smed og Haugefolket

Trad., Kjell Brevik

Han Tore var ein namngjeten smed. Han smidde dei beste ljåane ein kunne få, og beslag og slikt var han ein meister til å laga, men nokon fin låsesmed det var han ikkje.

So var det ein kveld innunder jol at han hadde vore på mølla og mala kornet sitt. Då han skulle stengje kvernhuset og ganga heim over mølledammen, såg han noko myrkt som dreiv kringom i bakevja. Han tok ein stake og kara bylten i land, og då såg han at det var eit tussebarn han hadde funne. Han skauv ungen inn på land utan å taka i

han med hendene, og so sagde han høgt:

"No haugekall har eg berga ungen din i land, og no får du sjølv få han i hus."

Men då han hadde lagt seg om kvelden, høyrt han det banka i stovedøra, og då gjekk han ut og såg at der var sett eit nytt beslag på døra, og so fint var det smidd, at han Tore berre kunne glana og undrast..

"Ja, kunne eg smi so fint, so lærte eg vel å smi låser òg", sagde han, og so gjekk han og la seg att.

Litt etter høyrt han det dunka i døra, og då han skulle sjå etter, sat der so

fin ein lås i døra, at han aldri hadde sett maken.

Men då han kom til smia neste morgen, låg der ein ny hamar på smiesta- den, og då han slo med han på jarnet, song det som sylvklokker i han.

Frå den dag fanst der ikkje likare smed i landet, og dei lásane han Tore laga, var ikkje til å opna korkje med list eller med makt. Det var berre den rette nøkkeln som løyste dei.

I denne tida var det at kongen skulle byggja seg ein ny kongsgard, og so vart det han Tore som skulle smi beslag og låser.

Og no dreiv han med two oppslagarar og blåsterdrent, men enda laut folk undrast over kor snøgt han fekk arbeidet unna. Og mann og mann imellom gjekk det ord , at haugefolket smidde når Tore og sveinane hans låg ogsov.

So var det ein dag at smielaget gjekk til garden for å eta non, at blåsterdrengen, han Helge, såg at smeden la att huva si ambolten då han gjekk. Han Helge laga det slik at vart etter dei andre, og so gjekk han attende og lista seg hen til gluggen for å sjå inn. Han la auget innåt glaset, og då såg han ein haugekall i grå vams og raud huve som stod ved ambolten og smidde, og two oppslagarar slo takta so det song i øyro. Men i blåsterbelgen hang two andre gråtassar og drog so gnista spruta av avlen.

Han Helge var ikkje den guten at han støkk

for skuggen sin, so han vart ståande og nytt auge og hovudet det beste han hadde lært. Snart var emnet utsmidd til beslag so fine at det var eit bisn, og no tok smeden fatt på ein lås, og han vaks snøgt under veslehamaren hans.

Han Helge venta til haugefolket var ferdige med økta, so sprang han etter dei andre og fekk den grauten som var at. Men der small ikkje ordet i honom om det han hadde sett.

OG no drygde det ikkje lengje før meisteren la merke til at guten smidde mest like godt som han sjølv, og han sette Helge til slikt arbeide som han før hadde vore åleine om å klara. Og kvar dag stod han Helge i glaset og såg haugefolket smi, og snart var han fullært meister.

Ein kveld høyre han Tore at det dunka opp i ura, og då han svara, ropa

haugekallen oppi røysa:

"No er han Helge fullært og haugekallen uttent."

Og sidan var det tyst i smia under matkvilen, men han Helge tente meisteren like godt som dei underjordiske før hadde gjort.

Då han Tore hadde vorte gamal, gav han dotter si til Helge og sagde:

"Her har du dotter mi, og smia får du på handelen, for no smir du betre enn meisteren din."

Og han Helge vart den mest namngjetne smed i sju riker, og lever han enda, so smir han enda.

Kjelde: Wærenskjold, Leif (1943). *Den gamle skattkiste : Fortellinger, legender, eventyr, sagn / Gjenfortalt av Leif Wærenskjold. - Oslo : Jørg Engnæs. - 176 s.*

Österman, Per (2001). *Svenska jätteträd och deras mytologiska historia* / Per Österman. - Tomelilla : Artbooks. - 92 s. - ISBN 91-631-1259-0

Rett som det er kneler jeg i ærbødighet for storvokste trær. Ved møtet med slike kjemper slår hjertet tungt i brystet og stemningen tiltrekker seg alle mine tanker. Jeg har lagt håndflatene mot den grove barken og kjent livets og tidens krefter sive gjennom stammen, kjent at de har rørt ved noe dypt i min egen ånd.

Den ville natur innskrenkes

århunder av løvet uunnværlig næring til sultne husdyr. Folk dyrket trærne og stenkret godt øl på røttene vel vitende om at det ville beskytte heim, ætt, fe og jord.

Svenska jätteträd och deras mytologiska historia gir et innblikk i hvilken betydning skog og trær hadde for våre forfedre og deres naturnære, bærekraftige skikker. En av det nå er på høg tid å omfavne. Bokens titel har en egen tiltrekningskraft og kapitteloverskrifter som "Urskogskulten", "Grangudarna", "Björnoffer og heliga träd" og "Trollträd och kloka gubbar" overtalte meg mildt

visste lenge om råd mot sjukdommer og annen trollskap. Et fotografi fra 1918 av en såkalt trædmørjing i Uppland får en til å innse hvor mye vår kultur har mistet av "eventyrdraget". Et barn dras gjennom hullet i en krokete, morken stamme for å bli renset og frisk fra en eller annen sjukdom. Det er nesten som å skue inn i en uklar drøm. Heldigvis har boken mange flotte bilder som forsterker opplevelsen. Emil i Lønneberget er et kjærkomment barndomsminne for mange. De vakre fortellingene fra Småland er en inspirasjonens kilde for oss tradisjonalister. Her vokser også

Omtaler

og ødelegges, våre kulturlandskap tas tilbake av skogen vi engang ryddet vekk for å dyrke og høste. Dette er kjempe-trærnes domener; - det tjukke, stivede eiketre mellom åkrene, det frodige tuntreet som vokter over hus og hjem eller den eldgamle furua tronende i trollskogen. Dagens bilde er ikke like romantisk overalt. Gammelskogens konger faller fordi deres verdi måles i seddelbunker, tradisjonene knyttet til skjøtsel og bruk av kulturlandskapet har mange steder forsvunnet. Trær impregnerte med tusenårig kultur kveles av ungskog og smuldrer hen. I

sagt til å lese den ut samme kveld. Österman innleder med å fortelle om menneskenes naturreligiøsitet og de uendelige og ofte skremmende urskogene som i gammel tid dekket Europa. Videre forklarer han skogenes utvikling i Skandinavia og diskuterer bronsealderristningenes symbolikk. I denne sammenheng legger han frem sin interessante teori om noen eiendommelige ristninger i Bohuslän som etter hans mening avbilder dyrkelse av grantrær.

Boken er rik på folkloristiske og historiske aspekter fra oldtiden og frem til forrige århundre. Vise, gamle kjerringer og karer

tallet ble drevet av 14 garder. Det sier seg selv at det i et slikt tilfelle, som dessverre ikke er uvanlig, blir nærmest umulig å holde kulturmarkene og deres mangfold i hevd.

Grønvik, Ottar (1985). *Runene på Eggjasteinen : en hedensk gravinnskrift fra slutten av 600-tallet* / Ottar Grønvik. - Oslo : Universitetsforl. - 216 s. - ISBN 82-00-07426-9

Huslyden minker,

som hyler over naken dødning,
(og) ikke farvilledede menn,
dette leiet! (Grønvik 1985).

Runeinnskriften på Eggjasteinen fra Sogndal i Sogn er Norges lengste, vanskeligste og viktigste innskrift i det eldre runealfabet. Siden den ble funnet i 1917, har det vært gjort tallrike forsøk på å tyde den, og mange fremragende filologer har gitt sine bidrag. Man har greid å lese en rekke enkeltord, men uten å finne noen overbevisende sammenheng i hele innskriften.

I denne boken gir Ottar

som trollbinder leseren. Jeg har ikke tall på hvor mange ganger denne mannen har gjort meg målløs. Hans enorme kunnskaper og hans evne til å trekke inn kilder og interessante innfallsvinkler overvelder meg. Grønviks avhandlinger er av uendelig stor verdi for ettertiden. Til forskjell fra en bråte andre forskere, lyser det av hans arbeider en dyp aktelse for det førkristne samfunn og den forne sed.

Les og lærl!

skal være en morsom bok. Den er morsom, hysterisk, og *veldig* vulgær. Fran(c)ois Rabelais (ca. 1493 - april 9, 1553) var en rennesanseforfatter født i Chinon, Indre-et-Loire, Frankrike. Verket er en parodi på spenningsfeltet mellom middelalder og den kommende modernismen. Boka følger mønsteret til en ridderroman, der vi følger helten Pantagruel fra fødsel og oppvekst til voksen.

Som eksempel på hva du har i vente kan jeg sitere litt fra boka. Kapittel elleve har tittelen *Om hvordan de to herrene Rumpekyss og Råfis førte sin sak for Pantagruel uten*

på. Dialekter blir hyppig brukt for å demonstrere sosiale lag, i tillegg til en språklig Jeppe på Bjerget karakteristikk av andre sosiale lag. Her tror jeg oversetteren har gjort en ypperlig innsats. En student, som snakker åpenbart litt over sitt eget hode, svarer på Pantagruels spørsmål om hvor han kommer ifra: "Fra det luminøse, inclytiske og celebre academia som vociteres Lutetia". Etter et par sider med totalt uforståelig babling blir Pantagruel sint og tar kvelertak på studenten for å få svar på sine spørsmål. Studenten gjør straks i buksa og vræler: "Neil! Hjælp! Kjære

kan denne trygt anbefales. I samme slengen vil jeg på det sterkeste anbefale ovennevnte bok av Grimmelhausen. Den er mindre vulgær, man får litt innsikt i 30-årskrigen og dens grusomheter, den er hysterisk morsom. Tårene trillet fra første kapittel.

Omtaler

over de øvrige kasta *Vil
nåsjø:
keipene måddes (ble avslitt)
for dem
i den honbor-trøtte mastetoppen.
Hvem førte hæren
over til hint land?
Menneske-fisken
fra strømturene ved Fimøy,
svømmende i fokket
fra landet med de lysende
vanger.
Alltid (være, bli det) hjelp, når
jeg diktet!
Ikke i sol, og ikke med
sverd,
søkes det til skåren stein;
ikke oppsøke den mann,

Grønvik et kritisk referat av hele den eldre forskningen, og legger derpå fram en helt ny tolkning: Innskriften beretter først om et forlis, og derpå om de dødes videre skjebne: hvordan de blir hjulpet over til "hint land". Siste del er en gravvernformel: Ingen må oppsøke gravstedet i dagslys, eller bevæpnet, og ingen forvirrede menn må søke dit. I denne tolkningen blir innskriften et viktig kulturhistorisk dokument, med opplysninger om norsk språk, gravskikk og religion omkring år 700.

Her, som i alt annet, har Grønvik lagt ned et imponerende og overbevisende arbeid

Rabelais, Francois (1999). *Pantagruel : en roman* / Innledning ved Thomas Lundbo og oversatt av Erik Ringen. - [Oslo] : Bokvennen. - 198 s. - ISBN 82-7488-093-5

Etter å ha lest *Den eventyrlige Simplicissimus* av Hans Jacob Christoffel von Grimmelhausen for noen år siden, utgitt på Bokvennen forlag, har jeg kommet over en del bøker på dette forlaget. Noe mer interessant enn det andre. Her om dagen kom jeg over Pantagruel av Fran(c)ois Rabelais. I likhet med Grimmelhausen har denne forfatteren skrevet noe som

advokater. Vi får også detaljert innsikt i Sankt Victor biblioteket, ja hele 7 sider med titler på bøker som jeg gjerne skulle likt å ha lest. For eksempel *Om spanjolers motbydelige kroppslukter, lovprist og oppkaket av Fader Inigo*. Hahah, ja nå sitter jeg her og ler av titler som er så vulgære at jeg ikke vil ha dem med i omtalen engang. En annen tittel er *Klostervillets behagelige sider*.

I og med at jeg ikke kan fransk kan jeg ikke kommentere på om oversettelsen er bra eller dårlig. Skal jeg allikevel tolke ut i fra den norske teksten er det ingenting å sette fingeren

vene! Å gubbevare mei væl! Hjælp mei! Å, Sankt Marsjall! Slæpp mei ner! Itte stå meil! Hvorved Pantagruel svarer: "Hellige Sankt Alipentus! For en duft! Til djevelen med denne nepegnageren. Som han stinker!"

Selv om jeg nå nevner en del av det vulgære, får vi et meget nært kjennskap til den tidstypiske skamkapselen (det susp-lignende plagget som man ofte kan se i for eksempel Brügels malerier), så er det like mye parodier i boken som gjør den ikke helt forkastelig. Har du nettopp lest noen tunge bøker, og vil avreagere med noe annet

Omtaler

Matthias Skytters Historier

P. Chr. Asbjørnsen

En vakker lørdag i november i 1836 kom jeg til min gode venn proprietæren i Nittedalen. Det var temmelig lenge siden jeg hadde vært der, og da han ikke er denmann som tar imot en gammel venn med et nytt ansikt, så måtte jeg bli og spise middag og drikke kaffe, noe som kom vel med etter den to mil lange vandring fra byen. Kaffeordet var knapt satt bort, før der kom flere kjenninger fra prestegården. Efter husets skikk ble der brakt inn punsj, passiaren ble livlig, vi så så flittig til glassene, og jeg så så tidt i den vakre datterens klare blå øyne, at jeg nesten glemte jaktturen som var avtalt til søndag, over i Gjerdum.

Solen sto alt i åskanten, og hvis jeg ville nå frem mens folk var oppe, var det ikke å tenke på å gå den lange veien, først om Dals kirke opp til Midtskog, og derfra gjennom største delen av Gjerdum, den dårlige veien

over Myrersletten, som nu måtte være dobbelt slem og kronglet, etter den friske novembekulde vi hadde hatt. Jeg gikk da opp til Nybråten, den nærmeste stuen under åsen, et stykke ovenfor kirken, og fikk fatt på gamle Matthias skytter, som straks var ferdig til å følge og vise meg benveien over åsen, når han "først hadde fått seg et stykke tobakk i kjeften".

Det var en deilig aftenstund. På vesthimmelen glødet ennu det vinterlige aftenskjær. En lett kulde ga luften den friskhet som stundom gjør våre novembertider så herlige. Fra bekken steg dunster opp og rimet trærne, så grenene lignet sølvkrystaller.

Vi gikk raskt avsted, og etter en sup av jaktflassen fikk den gamle snart munnen på glid.

Han pratet om alt mulig, om jakt og jaktvesen, og om hvor urimelig det var at Ola Gjørtier, som var

Gjerdum-sokning, skulle sette opp fuglestokker i Solbergmarka; dertil fikk jeg historien om de ni bjørnene som Matthias skulle ha skutt, hans reise til Hallingdal da presten flyttet, og en mengde bare altfor sanne bemerkninger om hvor ille og ufornuftig Gjerdumsokningene før med almenningen sin, og meget mere som jeg nu ikke minnes. Da vi kom på Askvangen, var for lengst hvert spor av dagen forbi; bare månen, som nettopp hevet seg over synsranden, kastet et usikkert skinn mellom tretoppene. Som vi gikk forbi den forlatte seterhytten, kom vi formodentlig over et friskt harespor, for hundene begynte å bli uralige i kobbelet.

"Nå gjelder det om kobbelet er sterkt," sa Matthias, som holdt igjen det beste han kunne; "for det er ikke riktig her."

"Det kan du ha rett i," sa jeg, "for det er ikke

skytelyst; var så sant månen oppe over tretoppene, skulle du snart få høre en riktig los."

"Ja, det kan nok være," svarte han, og så seg forsiktig tilbake til seteren, "men dom sier at huldra skal holde til her på disse tider."

"Ja så, har du kanskje selv sett henne?"

"Nei, her har je aldri fornummi a," sa han.

"Men hvor har du sett henne da, Matthias?" spurte jeg nysgjerrig. "Du tror da sikkert at det er slike underjordiske til, hører jeg?"

"Ja, skulle je inte tro det som står å lesa om i Skrifta?" svarte han. "Da Vårherre nedstøtte de onde englene, så falt noen til helvete, men dom som ikke hadde synda så grovt, dom er jo i lufta og under jorda og i havet, veit je. Og ellers har je også ofte både hørt og sett slikt i skau og mark."

"Det må du fortelle meg om, Matthias," sa jeg, "vi har slikt slag å gjøre mens vi går."

"Ja, har De hau til å høre, så kan je nok tala om det," svarte han og begynte.

"Ja, den fysste gongen je fornams huldra, da kunne je vel være så en åtte, ni år gammal, og det var enda oppå storveien imellom Bjerke og Mo. Je kom

gåandes etter veien, for je hadde vært borte et ærend for far min; så kom det et stort vakkert kvinnfolk midt etter myra, på den høgre sia av veien; der er det enda fullt av blauthòl og vidjukjerr. Je minst det så grant som om je såg 'a for aua mine nå i kveld, for det kunne vel være så pass lyst som nå; brun stakk hadde a og et lyst skaut og i venstre handa en bunding, og vakker var a; men hu gikk midt etter myra, og vidjukjerr og myrpytter vørte hu aldri det grann; hu gikk som dom aldri skulle vært der. Je såg på a me' je gikk bortover veien, men da je kom et stykke lenger fram, og det var kommet en bergrabb imellom så je ikke såg a lenger, så tenkte je: det er da for gælt at mennesket skal gå der og vasste i myra, du får da gå opp på rabben og si til a at hu er gått av veien. Je opp; men det var ikke anna å se enn månen, som skinte på vasspytta i myra, og så kunne je nok skjønne at det hadde vært huldra."

-Det forekom meg at det skulle mer til å skjønne det var huldra; men jeg beholdt mine tvil for meg selv; for jeg forutså at innvendinger ikke ville rokke hans tro, men bare lukke munnen på ham. Jeg spurte derfor bare

om han ikke oftere hadde sett noe slikt.

"Jo, je har nok det; je har sett mangt og mye, og hørt mange underlige lyd i skau og mark," sa Matthias. "Je har ofte hørt banning og prat og synging; til andre tider har je fornummi så gild musikk at je aldri kan si hå gild han var. Men så var det en gong je var ute på fuglelokk - det kunne vel være mot enden, så i slutningen av augusti månå, for blåbæra var gjord og tyttebæra tok til å bli rau - je satt utmed en sti på ei tuve ne-imellom noen busker, slik at je såg ne-etter stien og et lite dalsøkk, og der var det enda fullt med lyng og tuver; neafor var det noen mørke berghòl. Je hørte høna kakla ne-i lyngen, je lokka og tenkte: får je se deg nå, skal du ha kakla siste gongen. Men så fekk je høre det kom noe tuslandes bak meg på gangstien. Je såg meg ikring, og det var en gammal mann; men det rareste var at han hadde liksom tre bein, og det eine hang og dingla mellom de to andre, me' han gikk ne-over stien. Ja, han gikk ikke riktig heller, det var liksom han glei, og borte vart 'n i et av de mørkeste avhòla ne-i dalen. Je skjønte det, at je ikke hadde vært aleine om å se'n,

for straks etter kom árhøna hukandes fram ved ei tuve, skakka på hue og gjorde lang hals og gløtte forsiktig ne-etter, der mannen vart borte. Men da kan det vel hende je fekk børsa til auet, je au; det small, og der låg a og flaksa med venga.

Det var nå det. Men så var det en gong hime i Laskerud - det var ikke lenge etter den gongen je såg huldra oppe på storveien. Det var enda en julekveld. Je og brørne mine før og akte på slodde og gjorde snømann bortved en liten bergknatt; og der er det ikke rektig fritt for underjordiske, skal je si. Ja, vi lekte og styrte vi, som De veit bån gjør, og det lei alt noe utpå kvelden; yngste bror min var ikke mer enn fire, fem år gammal, og skreik og hoja og var glad. Men rett som det var, så sa det i berget. "Gå himatt nå!" - Å nei, vi blei vi, for vi syntes det var tidlig ennå. Men det varte ikke lenge, så sa det igjen: "Gå-him straks nå!" - "Nei hør nå," sa veslebror min, for han hadde ikke bæ're vett enn å tala om det han, "nå sier dom borti berget, vi skal gå him!" Vi ga oss ikke lel vi, men dreiv på å styre og ståke; men så skrek det rektig slik i med ett at det flaut dott i øret på oss: "Går De inte himatt straks på timen,

så skal je ." Mere hørte ikke vi, for vi fekk slike føtter under oss at vi ikke stansade før vi var utafor stuедøra.

Så var det en gong - men det var lenge etter, vi var vaksne alle i hop den gongen - det var en søndags mørå je og bror min kom him, vi hadde vøri ute og fiska om natta, så fekk vi høre slik fresk los i Solbergmarka, det var så mange bikkjer, og han låt så vakker. Je var trøtt og gikk inn og la meg; men bror min sa han syntes det var slik blankt vær, han hadde hau til å høre på losen. Rett som det var, så var det tap. Han gikk da bortover, for han tenkte han kanskje kunne få se haran, eller få skremt 'n opp att. Men da han kom bort imot en stubbe, så sto det en raumåla bygning midt for 'n så stor og gild, men alle vinduene sto på skakke og dørene med. Han undres nok på hå det kunne være for en bygning som låg der; han trudde han skulle væra godt kjend der au, men den hadde 'n aldri sett før. Frammafor bygningen låg ei stor myr; der ville 'n gå over og se litt bæ're på huset. Folk var ikke å se. Så tenkte 'n ved seg sjøl at han fekk gå him og snakke til meg og få meg med bort."

"Å, der var skade," sa jeg;

"at han ikke kastet stål eller fyrt over den, for gevær hadde han saktens med, og før dere kom tilbake, var vel altsammen borte?"

"Ja, det kan De si," sa Matthias; "hadde det vøri je, så hadde je skøti midt inn i bygningen, men han vart reint huegålen han. Men nå skal De høre, det gikk verre enda; da han var kommen midt ut på myra, var det så fullt med folk at han ordentlig måtte alboge seg fram, men alle var dom trøyelause, og alle gikk dom nordetter. Han kom ikke lengre enn bort i bakken, så slo dom 'n over ende, og der vart 'n liggandes til søstrene mine skulle ha inn kua om kvelden; da låg 'n der og holdt begge knytnevane for ansiktet, og var reint blåsvart i synet, og store frohatten sto for munnen på 'n. Dom ble reint følne, kan en veta, dom dro 'n med seg inn og la 'n på benken og så henta dom meg. Da je fekk se 'n, kunne je skjonne det var ilt på ferde, og je visste ikke mere enn ei råd: je tok ned børsa av veggen, hu var skarpladd, og så skaut je langs med 'n; men ikke rørde 'n seg mere enn den stokken Gjerdrumsøkingene har lagt midt over veien der. Han låg så dau som en stein, gjorde 'n. "Ja så," tenkte je, og så la je i

på nytt lag. "Kom og ta i med meg, jenter," sa je, "vi får legge 'n der vi tok 'n, det nytter nok ikke her." Vi gjorde så, vi la 'n i bakken, og så skaut je igjen; men da kan det vel hende han vakna. Skvatt 'n ikke like under børsepipa, så la meg aldri komme levandes herifrå! Og han glodde og stirte om seg så følt at vi vart reint ille ved. Så fekk vi 'n himatt da, men han var klein, og så stygg og føl vart 'n etter, at De aldri det kan tru; der han sto, der sto 'n, og stirde fram for seg, som om aua ville utor skal len på 'n; ikke ville 'n ta seg noe til, og aldri tala 'n til noen, når dom ikke tala til han fysst; han var huldrin, han. Men så seig det ta 'n smått om senn, og da var det fysst han fortælte om hosdan han var blitt slik.

Det er de gongene je har sett slik," sa Matthias.
"Har du aldri sett nissen?" spurte jeg.

"Jøsses jo, det har je," svarte Matthias skråsikker; "det var me' je var hime hos foreldra mine i Laskerud, for der var 'n. Je såg 'n ikke mere enn én gong. Vi unga hadde lagt oss, men kallen skulle utom døra fysst, og det var vakker, blankt månelys; så satt det en liten gutt på låvebrua og slengte med beina og såg opp på

månen, så han ikke merka kallen.

"Gå inn og legg deg nå, Mattis," sa kallen, for han trudde det var je, "og sitt ikke der og glo etter månen, så seint som det nå er." Men med det samma vart gutten borte, og da kallen kom inn att og spurde etter meg, så låg je alt borti senga og snorksov je.

Men så var det den gongen je ville tala om, som je såg 'n. Je var nettopp voksen, for det var året etter je hadde gått for presten; det var en lørdagsefta, je hadde vøri i byen med planker, og vøri på en liten kant om dagen. Straks je kom him, gikk je sta og la meg. Da det lei utpå kvelden, sto je opp, og da je hadde fått i meg litt mat - mye var det ikke, for je var ør og lei i hue ennå - så sa 'n far til meg: "Før du går bort og legger deg igjen, får du gi Blakken nattføret du, for de andre er vel ute og renner etter jentene igjen."

Je såg da inn i stallen til Blakken fysst, han sto der og knegga, og så gikk je inn på stalltrevet og skulle ta et fange med høy; men så fekk je tak på to lodne ører liksom på ei bikkje, og straks etter fekk je se to auer så rauve som glør, som glodde og stirte på meg. Je tenkte ikke anna enn at

det var en hund, og kasta 'n inn i underlåven så det sokk ti 'n. Da je så hadde vøri inne og lagt i hekken, gikk je inn på låvegolv og tok med meg et gammalt riveskaft, som je ville skysse 'n ut med, og je leita og skyssa, og ikke var det et hòl så stort at en røyskatt kunne smette ut; men borte var 'n og borte blei 'n, han. Og i det samma je skulle gå ut, var det rektig som én skulle slått beina unna meg, og je rulla så freskt over ende at je aldri har rulla freskere; og da je kom opp-att, så sto 'n i stalldøra og skrasla og lo så den rauve toppua nikka."

Således ble Matthias ved å fortelle fort vekk om puslinger, huldrer og nisser, til vi kom ut på Kolsrudåsen, hvor en ser ut over Øvre-Romerikes store flatelandskap, som nu lå foran oss i det klare måneskinnet. Mot nord løftet Mistberget seg blånende, med enkelte sneflekker; like ned for meg hadde jeg Heni og Gjerdrums kirker; etter dem kunne jeg bestemme min kos, og da jeg dessuten var vel kjent her oppe fra tidligere jakter, sa jeg farvel til min veiviser, og var heldig nok til å nå frem uten å bli ertet av nisse eller fristet av huldrer.

Sunnan, Tunglam, Sternōn : Del II

Anton Scherer. Oversatt av Jørgen Exenberger og omarbeidet av Jarle Øvrehus

STJERNE

Gotisk og nordisk *sternōn f. (gotisk *staírnō*, belagt bare i N.pl. *stairnōs*, krimgotisk *stern*; gammel-nordisk *stiarna* f.). Her er hunkjønnformen påfallende. Når vi tilbakefører -ōn-stammen til en opprinnelig ā-stamme, slik som feks. gotisk *qino*, gammelhøytysk *quena* "kvinne" går tilbake på *guenā*, så kan man i *sternā anta en omdannelse eller en erstatningsdannelsel for kollektivumet *sternā. Foranledningen til omdannelsen var ikke det i germanske språk forekommende nasalpresens av roten *ster-, gammelirsk *strnati*, latinsk *sternere*, gammelirsk *sernim*, men som Güntert betoner, at forbindelsen er kommet i etterkant.

Mer sannsynlig blir *ster-nā, om det nå selv trådte inn for kollektivumet *sterā eller for *stér "stjerne", så

mottok det sitt suffix fra det meningsbeslektede *sun-nā og *louqs-nā, sammenlign også apr. *lauxnos* flertall "stjerner".

Tysk *sterno* og vestgermansk **sterro*. I motsetning til gotisk og nordisk er begge de vestgermanske n-stammene i "stjerne" maskuline: i gammelhøytysk *stérno*, også o-stammen *stérn*; og (frankisk) *stérro*; middelalderhøytysk *stérne*, og (mellomtysk) *stérre*, svak maskulina; moderne høytysk *Stern* er i eldre språk fremdeles svak; gammelsaksisk *stero*, middelaldernedertysk *sterne*, gammelfrisisk *stéra* (-ēr- erstatter -ērr- ut fra -err-), gammelengelsk *steorra*, moderne engelsk *star*. De geografisk fordelt stamme-ne støter på hverandre i det nedertyske og mellomtyske område.

Tysk *sternan-* hører til gruppen av like dannede

maskulina gammelsaksisk og gammelhøytysk *māno* "måne" og gammelsaksisk *sunno*, middelalderhøytysk *sunne* m. "sol" (i tillegg gammelhøytysk gammelsaksisk *sunna*, middelalderhøytysk *sunne* f.) og er nok oppstått etter deres mønster. Til grunn ligger et maskulinum med *no*-suffiks, avleddet fra *ster- m. "stjerne", sml. videre gammelhøytysk *stern* i tillegg til *sterno*, og den derav dannende kollektive ja-stammen i *gistirni*, middelalderhøytysk *gestirne* n. "alle stjernene, stjerner".

PLANETER OG FIKS-STJERNER

Oversettelser av låneord πλανῆται (eller kanskje likevel opprinnelig germansk?) er gammelislandsks *Villistiarna* "villstjerne" rundt år 1200, (*villr* "virrer, går vill"); gammelhøytysk *die uérte dero siben uuál-löntōn stérnōn = vias*

syderum 7 planetarum; moderne tysk *Wandersterne*, *Wandelsterne*, for begge første belegg hos Erasmus Francisca, 1676.

I Norden blir islandsk *blástiarna* f. "blåstjerne" for Sirius (Finn Magnusen) og moderne islandsk hos Zoëga også benyttet for Vega. Sistnevnte sier at begge, etter hans iakttakser, Skinner i en blå glans; sml. de på Sirius observerte farger (i antikken som rød stjerne). Islandsk *kyndelb(ere?)*, *Loka brenna* "Lokis brann" = Sirius.

MÅNE

Gotisk *mēna*, gammelnordisk *máni*, gammelengelsk gammelfriesisk *móna*, gammelsaksisk og gammelhøytysk *máno* "måne", gammelhøytysk *mánin* f. "måne". Gotisk *mēnōbs* m. "måned" gammelnordisk *mánaðr*, gammelengelsk *mónað*, gammelfrisisk *mōnath*, gammelsaksisk *mānoθ*, *mānuth*, gammelhøytysk *mānōt* m.

PLANETER - OMFORMINGER OG NYDANNELSER

Islandsk *Friggar-stiarna* "Veneris stella" (rundt 1200). Et islandsk håndskrift i slutten av det 12. århundre (cod. 1812) ramser opp de greske planetnavnene Stilbon, Hesperus, Fenon (feilaktig for

Jupiter), Feton (for Saturn), (for Mars nevnes *fispena* < óþróðbaíva "fremover- og bakoverkrypende slange" tre ganger.) Håndskriften forklarer navnene på de romerske gudene som hører til planetene (men ikke planetenes navn) med *Odinn*, *Freyio*, *Ty*, *Por* (en motsvarighet til Saturn mangler med utrykklig henvisning til at det ikke finnes en ukedag som er oppkalt etter ham, men i stedet gammelnordisk *laugardagr* "badedag"); stjernene blir gitt omskrivninger som gjengir deres vesen: Merkur er *mals stiarna* "velthalenstsstjernen", Venus *blodh stiarna* "blodstjerne" (gjennom en forveksling med Mars?), trolig som følge av en forbindelse mellom Venus og *vēna*, Mars *Prek stiarna* "kraftstjerne", Jupiter *megen stiarna* "maktstjerne", Saturn *gnogleiks stiarna* "metthetsstjerne, tilstrekkelighetsstjerne" (*Saturnus* forbundet med *satur*). Lignende forsøker Konrad v. Megenberg i det 13. Århundre å skape tyske planetnavn: Saturn er ifølge ham *Satjar* (sml. det nettopp nevnte gammelislandske uttrykk), Jupiter *Helfvater* (*tuware + pater*), Mars *Streitgot* "stridsgud", Venus *Morgenstern* "morgenstjerne", Merkur "der kaufleut

"herre oder der Sprech herre" "kjøpmannens herre eller talens herre".

STJERNEBILDER OG -GRUPPER

Gammelhøytysk *wagan*, *wagen*, middelalderhøytysk *wagen*, gammelislandsks *vagn* m. "vogn" *Pér birnur, er ver kollvm vagn ok kvennavagn* "bjørnene, som vi kaller vogn og kvinnevogn", østsvensk *kvällvagnen*, gammelen-gelsk *wænes Písla* "vognens dreiling", moderne engelsk *wain* "vogn", videre med mytologisk tolkning i eldre svensk *karlvagn* "mannens (Thors eller Odins) vogn", dansk *karlvogn*, eng. 1772 *carles væn*, middelalder-nederlandsk *woenswaghen*, *woonswaghen* "odinsvogn", tysk *Irmineswagen* 17. århundre, sveitsisk *herrawaga*; *himmelwagen* Konrad von Megenberg, *wagan in himile*, sml. gammelnordisk *vagn a himnum*.

I tillegg står som betegnelse på Lille Bjørn gammelislandsks *kvennavagn* "kvinnevogn", trolig tilegnet Frigg, svensk dialekt *norr-vagnen* "nordvognen"; middelalderhøytysk *wegelin* "lille vogn".

PLEIADENE

I de germanske språk har vi gammelhøytysk *thaz*

	Gotisk	Norsk	Dansk	Svensk	Latin	Norrønt	Gammelsvensk	Gammelheysk	Gammelsaksisk
Himmellegeme, måne	<i>nugl n.</i>					<i>tungl n.</i>	<i>tongel</i>		<i>tungal n.</i>
Orions belte		Mari(a)rok	Marirok	Friggerokken	Colu et Fusus Friggae				
Hyadene		fiskekallarna				fiskitarlar			
Pleiadene						<i>Uf's kaptr</i>			
Polarstjernen						<i>siansturni</i>			
Arkturus		vagnstjernen				<i>leidartiarna f.</i>			
Sirius						<i>dagsturna</i>			
Merkur						<i>blåsturna</i>			
Venus						<i>Lokabrena</i>			
Mars						<i>mals stiarna</i>			
Saturn						<i>Friggartsjarna</i>			
Karlsvognen						<i>blodh stiarna</i>			
Jillebjörn						<i>prek stiarna</i>			
						<i>gnogleiks stiarna</i>			
								<i>wagen</i>	
									<i>kvennaragn</i>

	Middelaldermedievalisk	Gammelengelsk rekonstruert	Germanisk rekonstruert	Etymologi
Himmellegeme, måne		tungol n.	*tunglam	"Ustyrt med tunger (flammer, striller)"
Orions belte				Friggs rokk
Hyadene		rædgastram		Ulvekiefen

sibunstirri, *sipunstirni* "syvstjerne" i glosser fra det 9. århundre, kollektiv neutral -io-stamme i *sterro*, *sterno*, sml. *gi-stirni*"stjerner, alle stjernene", middelaldernedertysk *sevensterne*, gammelengelsk *sifunsterri*, islandsk *staustirni* n.; nyislandsk *sjöstirni* og i flertall *sjöstiðrnur*. Betegnelsen er helt sikkert opprinnelig, og ikke slik Grimm tror, en eldre overtagelse av det av og til benyttede greske adjektiv for Pleiadene, $\epsilon\pi\tau\alpha\pi\sigma\omega\varsigma$. Opphopningen av stjerner var nettopp det påfallende og syv ble det foretrukne tall. Nyislandsk også *stjarna* entall. "stjerne" = Pleiadene. En betegnelse for Pleiadene som *Gluckhenne* "klukkhøne" med sin kylling er gjenkjennelig i middelalderen *gallina* = Plejaden.

HYADENE

Andre betegnelser for
Hyadene er latinsk *sīdus*
Parīlicium etter hyrdefesten
Palīlia, *Parīlia* den 21. april
(slutten på synlighetspe-
rioden); gallolatin *feretrum*
”båre”, gammelengelsk
rædgastram o. lign.; gam-
melislandsksk *ulf's keptr*
”ulvens gap” glosse i Cod.
1812 rundt år 1200 er en
lett forståelig tydning av
stjernegruppen.

ODENSHEITE

Tidligere i høst gav vi ut en nyutgivelse av Hjalmar Falks *Odensheite* fra 1929. Dette er en oppdatert utgivelse med ny kapittelinndeling, register og forord. Boka er ellers bare å få tak i en sjeldent gang på antikvariat. Dette er en klassiker og et viktig oppslagsverk for deg som er interessert i vår kulturarv.

Teksteksempel:

3. Arnhofði, ramser, egentl. "han med ørnehodet", henpeker vel - i motsetning til *Orn* (s. d.) - på billedlige fremstillinger av guden, i likhet med den setersdalske Hernos (egentl. harenese), som var et trehode på en stokk, en såkalt stolpegud. Man har også å tenke på en i et ørnehode endende stav eller støtte.

92. Jalkr (egentl. vallak), oftere i poesi, i prosa SE. I, 38 (*Jalg eða Jalkr*) er visstnok et sjökongenavn - jfr. *Jalks mórr* "hav", Håstein 3, *Jalks ondurr* "skib", Vellekla 24 - anvendt som Odensheite i likhet med flere andre ord for hest: se § 6. Av Grímn. 49: *Jalkr at Ásmundar* synes å kunne sluttet at Oden ved en bestemt leilighet (vel hos Gnoðar-Ásmundr) har utgitt sig for å være Jalk.

I Grímn. 54 heter det derimot at Jalk var gudens navn blandt æserne (*Gautr ok Jalkr með ásum*), hvilket vel vil si at Oden dyrkedes som gud under dette navn. Forøvrig er sjökongen Jalk visstnok å sammenstille med de mytiske ags. konger Hengist og Horsa som etter Beda var sonesøns sønner av Oden.

88 sider - ISBN 82-996844-3-9 - NOK, SEK & DKK 120,-

Bestill via vår vevside [www.kultorg.com], e-post [varer@kultorg.com], tlf.

[(+47) 980 91 617] eller per post [KultOrg Skadinaujo, Pb. 20, 0313 Oslo, Norge]

Alvheim og

Alvelogen

Emil Birkeli

Her oppe er mørketida satt inn for fullt og den første vinterstormen er nesten ferdigblåst. Innimellom glimtes nordlyset. I høst var jeg og tre andre medlemmer innom Børgefjellsrådet, på vårt årlege høstveitsle. Den ene kvelden slo himmelen ut i lys lue, med et knivskarp nordlys, meget annerledes enn det jeg er vant med sør i landet. Mens vi satt der og beundret, kan man i etterkant undre seg over om hva fenomenet har seg tilknyttet i kulturarven. Emil Birkeli har blant annet dette å si:

[Vegard Chapman]

Så langt synes det derfor å være sikker grunn for sammenligninger. Men så reiser

spørsmålet seg om vi har noen visshet for at *Alvheim* virkelig var alvenes, dvs. de dødes oppholdssted, og om der er tilknytninger til nordlyset og det nordlige dødsrike i Alvheim. I kvadet om alvene kalles himmelen "Fagerloftet", solen "Fagerhjul", skogen "Fagergren". Denne fagerhet savnes i beskrivelsen av de andre heimer, og man må spørre hva det er som har skapt den. Alvene selv er vistnok forskjellige, sier Snorre, men de egentlige alver beskrives som lette og lyse, og deres utseende stråler mer enn solen.

Dette minner påfallende om nordlyssymbolikken hos de arktiske folk, som identifiserer de døde med strålene. Temaet går også igjen i

Og uttrykkene "leikande logar", som er et påtagelig nordlysilde, brukes i Svipdagmål om alvegarden ifølge Mortensons oversettelse :

"Vita det vil eg kva salen heiter, som det seg sveiper leikande logar ikring! Lyr han heiter, og lenge han skal bivra på sverdodd og brodd. Um fegra hans mun millom folk einast gjetord gange."

En sal som bevrer på sverdodd og brodd, er en gáte. Men er det nordlyset som ligger til grunn for bildet, blir det lett forståelig. Nordlyset tenkes da som "salen", og de gátefulle ord blir en nøkkel til å forstå fortidens dunkle tale.

folkevisen om Olav Lilje-krans, hvor helten sprenger gjennom *alvelogen*.

Det samme motiv er likeledes opprett i Skirneskvadet. Her gjel der det ikke det egentlige dødsland, enda mindre luftriket, men motivet, hus omgitt av "frøsande eld", som er opprett som dekorasjon i beskrivelsen av jotungården. Der er derfor en umiskjennelig forbindelse mellom Alvheim og nordlyset.

Om alvenes reise hører vi intet i litteraturen. Der er dog antydninger til en reise på "sælevegen" til "himmelbøen", slik som Egil Skallagrimsson uttrykker det i "Sonatorrek". Men vi vet, som allerede nevnt, av Eddakvadene at *lufffarene* var kjent, og at det var menneskets annet jeg som på den måten kunde "leike i luften" og forville seg bort fra sin egen hug, sin egen ham. Vi kommer også senere til julefølgene som

farer i luften, og skjønt de ikke kalles for alver andre steder enn på Island, så er det dog avdøde som kommer hjem på besøk.

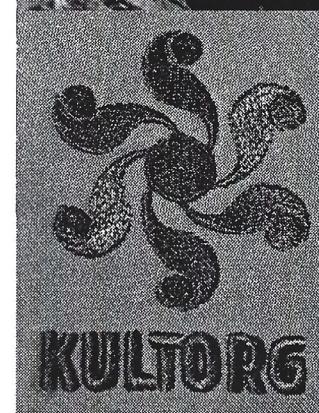
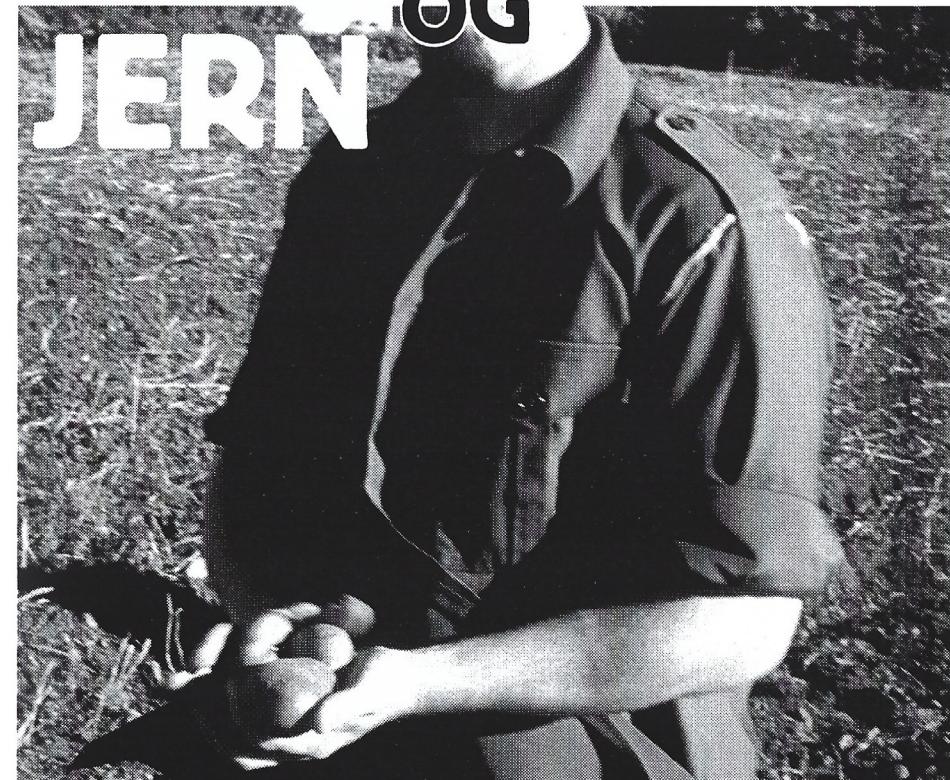
Denne alvetro med reise til alvelandet passer på likbrenningstiden. Og er det riktig, som vi før har vært inne på, at luftriket skriver seg fra veidefolket i stenalderen, så har bronsealderfolket tatt ideen opp og innforlivet den i sin tro. Den gud som fra gammel tid var brovokter og som muligens selv har fått sitt navn etter nordlysets "dallr" og Heim = Verdensbivren, har beholdt sitt familiennavn som jotun fra den gamle tid, men har allikevel bevart sin anseelse som en stor og hellig gud i den nye tid. Nettopp dette tyder på at *han og de vise jotner har hatt forbindelse med stenalderfolkets religion*.

Det er mulig at bronsealderens nordmenn har hatt noenlunde de samme

forestillinger om himmelveien og de dødes reise som persoerne, som jo også hører til den ariske språkgruppe. De tenkte seg den legemsløse sjel som et sart og ømfintlig barn like etter døden; selv kunde det ikke finne veien, det måtte derfor veiledes av en sjælefører som het "Shrausa". På veien ble det næret og styrket av denne som av en amme. Demoner fulgte etter og vilde røve den vergeløse, og Shrausa måtte forsvere den. I den øverste lufthimmel hevet seg den lette Sinvatbro, og ved broens ende og ved himmelberget måtte de døde underkaste seg en prøve. Fikk de adgang til broen, kom de på den annen side inn i et duftende paradis og ble mottatt av en strålende gudinne.

Kilde: Birkeli, Emil
(1943). *Fedrekult : Fra norsk folkeliv i hedensk og kristen tid*. - Oslo : Dreyer. - 242 s.

JORD OG JERN

**Forsvarets arbeidsskjorte med
klaffer og påbrodert KultOrg logo.
Størrelse liten, middels og stor.
NOK, SEK & DKK 250,-**

**KulturOrgan Skadinaujo
Pb. 20
0313 Oslo
Norge**

E-post:
vater@kultorg.com
Tlf.:
(47) 980 91 617